

Het eerste deel van dit artikel behandelt de manier waarop Ruth Cohn het begrip waarde/waarden gebruikt. Hiermee worden, zo zal blijken, geen geobjectiveerde afzonderlijke waarden bedoeld die passen in een bepaalde ordening van waarden, maar, zoals in het meervoud in het Engels, de belangrijkste subjectieve streefgebieden waarin een persoon tot waarderingen en beslissingen moet komen. Deze kijk op Ruth Cohns begrip waarden wordt verdiept door kritiek op de formulering van het tweede axioma en bevestigd door haar commentaar op een manuscript van mijn hand.

In het tweede deel gaat het om de religieuze identiteit van Ruth Cohn en om de overtuigingen die in TGI ingang gevonden hebben. Haar houding hield in dat haar TGI-systeem met en zonder religieuze achtergrond ook als 'zuivere ethiek' opgevat en toegepast kan worden, zonder op religieuze vragen in te gaan. Het artikel gaat verder uit van de daarmee tegenstrijdige uitspraak over het belang van religieuze vragen (zie bij voorbeeld: Cohn 1975, 224-232 en aanvulling noot 8). Over de fundering van TGI als 'zuivere ethiek' worden overeenkomsten en verschillen tussen haar kosmopolitische opvatting en die van Martin Buber en Johann Wolfgang von Goethe uitgewerkt.

Inleiding

Op twee gebieden die de kern van TGI raken komt het telkens weer tot controverses: de vraag naar het belang van het politieke element en de vraag naar de betekenis van het religieuze element binnen TGI. Op beide gebieden heeft Ruth Cohn uitspraken gedaan die niet zonder meer met elkaar in overeenstemming zijn te brengen. Op politiek vlak vatte zij TGI enerzijds op als 'maatschappijtherapie' met zeer verstrekkende politieke doelen, anderzijds keerde ze zich tegen de oproep: 'Meng je erin! Grijp in!' (Cohn 1994, citaat naar Von Kanitz/Lotz/Menzel/Stollberg/Zitterbarth 2015, 29-32).

Ruth Cohn legde in de verschillende periodes verschillende accenten. Dit kan zowel met haar individuele ontwikkeling in haar lange leven te maken hebben, als ook met de ontwikkeling van een veelkoppige TGI-gemeenschap met veel potente sprekers. De uitbreiding van de interne discussie is terug te voeren op de differentiatie van toepassingen van TGI in verschillende werkvelden en formats, hetgeen steeds om preciseringen en herformuleringen van de centrale hypothesen van TGI vraagt. Bij de vragen naar de betekenis en het belang van het politieke en het religieuze element in TGI draait het ook om interpretaties van de centrale hypothese van de gelijktijdige groei van interdependentie en autonomie.

Wie zich met de filosofie van TGI bezighoudt, zal gauw op een niet op te heffen tegenspraak stuiten, namelijk dat TGI zich enerzijds presenteert als een open systeem dat compatibel is met verschillende wereldbeschouwingen, politieke overtuigingen en godsdiensten, maar dat anderzijds de filosofische achtergrond van TGI berust op de spiritualiteit van Ruth Cohn en alleen in de context daarvan begrepen kan worden. De centrale antropologische aanname van het 'eigen leiderschap' is, tezamen met het vereiste respect voor de autonomie van de anderen, zodat dezen hun autonomie kunnen uitoefenen, bij Ruth Cohn gebaseerd op haar pantheïstische religiositeit, waar bijvoorbeeld M. Kroeger (2013) en W. Schiffer (2012/2014) terecht op wijzen.

Ik wil ook vanuit mijn persoonlijke ervaring graag op dit thema ingaan. Het persoonlijke contact en de samenwerking met Ruth Cohn van 1983 tot 1998² heeft mij – opgegroeid in een niet religieus gezin en dan qua religie op de christelijk-joodse richting georiënteerd – eerst een persoonlijke verdieping gebracht en een verbinding gelegd tussen de ontwikkeling van

mijn didactiek en mijn TGI-groepswerk met studenten. In de loop van de decennia is daar toch nog meer uit naar voren gekomen, namelijk een geloofsvorm die ik onopvallend en met een vanzelfsprekende zekerheid als een pantheïstische vorm beschouw die bij mij past (vgl. Schmid 2014, 106 e.v.).

Je zou kunnen denken dat ik daardoor geen aanleiding meer had om aan te dringen op een helder en scherp onderscheid tussen TGI en persoonlijke geloofsuitspraken. Echter in tegendeel, ik vind juist vanwege de affiniteit van TGI met pantheïstische geloofsvormen een duidelijk onderscheid des te meer noodzakelijk. Misschien neem ik bij mijn poging tot verheldering al teveel spanning weg als ik van te voren benadruk dat ik beide posities legitiem vind: zowel de positie die TGI en de persoonlijke geloofsovertuiging van Ruth Cohn strikt gescheiden wil zien, als de positie die TGI opvat vanuit het gezichtspunt van de overeenstemming met Ruth Cohns zienswijze van de mens in het universum. Ik zal beide posities belichten, om ze te kunnen onderscheiden en tot een beslissing te kunnen komen. Ik hoop daarmee de nodeloze irritatie uit de discussie te halen. Tegelijkertijd wil ik duidelijk maken dat een filosofische discussie over de 'juiste' interpretatie van Ruth Cohn in praktisch opzicht weinig relevant is.

Waarden bij Ruth Cohn en in TGI

Veel van mijn TGI-vrienden begrijpen niet waarom ik mij niet wil aansluiten bij de uitspraak dat TGI de humanistische waarden vertegenwoordigt. 'Het is toch overduidelijk dat TGI waarden vertegenwoordigt, en ook Ruth Cohn schrijft dat het om waarden gaat. Het is de titel van het hele 18^e hoofdstuk van boek II.'³

Waarden spelen zeker een grote rol in TGI. Maar wiens waarden zijn dat? Het zijn in TGI steeds de waarden van de 'eigen leider' (chairperson).⁴

Het maakt verschil of ik van waarden *in* TGI of van waarden *van* TGI spreek. Stel dat TGI de waarde van het bevorderen van leven als de hoogste waarde beschouwt waarvan andere waarden afgeleid kunnen worden. Deze constructie zou, hoe ook opgezet, ineenstorten zodra er concrete eisen aan personen worden gesteld. Wat eerbied voor het leven in een concreet geval betekent, kan een chairperson alleen voor zichzelf beslissen.

Bestaat de hoogste waarde van TGI dan in de persoonlijke beslissing uit vrije wil? Deze waarde is wederom hoogst ongewis en moet in gevallen waarin sprake is van risico voor de persoon zelf en/of anderen, wijken voor het gebod van behoud van leven. De alternatieve hogere waarde zou dan die van de verantwoording zijn. Dergelijke ethische conflicten en dilemma's worden in de praktijk van het dagelijks leven door persoonlijke voorkeuren beslist. TGI kan helpen zulke voorkeuren bewust te maken.

TGI vertegenwoordigt echter geen bijzondere waarden waarmee ze zich van andere concepten zou afgrenzen; ze biedt ook geen bijzondere selectie, beschrijvingen, definities, classificaties, gradaties, hiërarchieën, d.w.z. geen specificering van waarden. Maar ze staat voor een bijzondere omgang met waarden. Deze omgang zou ik een norm kunnen noemen, waaronder een 'abstracte externe maatstaf voor het handelen' wordt verstaan (Lotz 2016, persoonlijke mededeling). Ofwel ik stel de pretentie dat ik mijn beslissingen in oprechtheid neem, gelijk aan de intrinsieke waarde van TGI. Maar zouden wij werkelijk verder gekomen zijn in ons onderzoek naar de waarde van TGI als het antwoord luidt: de waarde van TGI is de toename van ons vermogen om over waarden beslissingen te kunnen nemen? Deze waarde zou een bepaalde waarde op een schaal aanduiden. Als er over waarde in het enkelvoud wordt gesproken, wordt er een specificatie meegedacht, hetgeen betekent dat degene die spreekt moet kunnen zeggen op welke maatstaf de waarde betrekking heeft. Dit is echter niet bedoeld als er van waarden in het meervoud wordt gesproken.

Om de betekenis van woorden te verduidelijken, is een vergelijking met een verwante taal soms nuttig. Ruth Cohn wijst op verschillende plaatsen op het probleem van de terugvertaling van oorspronkelijk Duitse begrippen uit het Engels in het Duits, waar ze dan

weer terugkomen met een kleine verschuiving van de betekenis. In het Engels, de eerste taal waarin Ruth Cohn de begrippen formuleerde, bestaat verschil in betekenis tussen 'value' en 'values'. De meervoudsvorm 'values' wordt in de woordenboeken van Pons (1982) en Langenscheid (1999) apart benoemd en met 'sittliche Werte' vertaald. Ook de vertaling met 'Wertvorstellungen' komt voor, die dan weer in het Engels terugvertaald wordt met 'moral concepts'.

De actuele online-oxford-dictionary geeft aan het item 'values' een eigen woordbetekenis en definieert 'principles or standards of behaviour'; of: 'one's judgment what is important in life'. De tweede definitie heeft volledig betrekking op de individuele waardering en laat de maatschappelijke ideeën over waarden niet meer meeklinken. In het Duits is in woordenboeken, bijvoorbeeld in de actuele online-uitgave van het Grimmsche Wörterbuch van 18-04-2016 geen bijzondere betekenis van het meervoud 'Werte' te vinden. De Grosse Brockhaus van 1981 verwijst naar de verschillende scholen van de waardenethiek.

We moeten niet vergeten dat in hoofdstuk II/16 van de GG, dat TGI volledig en geconcentreerd samenvat, het begrip waarde/waarden zelden genoemd wordt en dan uitsluitend in de zin van 'algemeen humanistische waarden' (GG 355) of in uitdrukkingen als 'volgens de waarde' of 'waarde-kompas'. Ergens anders verandert Ruth Cohn de terminologie van waardekompas naar waardenkompas (dus van enkel- naar meervoud), en wijdt daar enkele gedachten aan.

Vaak geciteerd en vaak verkeerd begrepen zijn de drie zinnen die het tweede axioma inleiden: 'Eerbied komt toe aan alles wat leeft en de groei daarvan' (GG 358). De derde zin: 'Het humane is van waarde, het inhumane bedreigt de waarde' verduidelijkt in feite niets, omdat het eerste deel van de zin wordt herhaald na de komma. De pointe zit in de tweede zin: 'Respect voor groei impliceert op waarden gebaseerde beslissingen'. Hiermee mondt de argumentatie weer uit in de hoofdstroming: het vermogen van de 'eigen leider' om beslissingen te nemen. Daarna spreekt Ruth Cohn in het gehele hoofdstuk II/18 over haar ervaringen en reflecties in verschillende situaties onder de titel '..... het gaat om waarden.' Een keer maakt ze in het eerste deel van dit hoofdstuk een begin met specificatie van de waarden: '... want het zijn humane waarden wanneer we spreken van beslissing, moed en autonomie' (GG 431). Ook dit stukje tekst laat zien dat het Ruth Cohn niet gaat om systematisering van een ethiek, maar om het geheel van een mens die als eenheid van lichaam en ziel meeleeft en die verantwoordelijkheid op zich neemt. Dit alles betrokken op de persoon en haar eigen waardemaatstaven. Ruth Cohns streven is gericht op de groei van de persoonlijkheid en niet op de verbale uiteenzetting van een waardenethiek die in de concrete situatie tekortschiet. Ze bericht: 'Als in 1933 een stoottroep van de nazi's Joodse studenten de collegezaal uit ranselt, maakt 'de grote filosoof Nicolai Hartmann, die zijn zin onderbroken had, een handbeweging. De deur wordt dicht gedaan en de professor maakt zijn zin af' (GG 464).⁵ Het voorbeeld laat niet alleen de dwaling van het individu zien, maar ook de suggestieve werking van de massa en van de dominante cultuur van die tijd. Ruth Cohn ziet verruiming van het bewustzijn van de massa's als opgave.

Zij vertelt bij haar herinneringen uit haar kindertijd en als vluchteling (GG, 454-471) over haar persoonlijke ontwikkeling van waarden en betekenis en komt tot een inzicht dat in een cruciale zin is samengevat: 'Er bestaat een universele verbondenheid van al het zijn en leven' (GG, 467). Alleen vanuit deze zekerheid kan de vraag positief beantwoord worden: bestaan er ondanks alle gruwelijkheid in de wereld en in ons innerlijk absolute waarden die op grond van een aangeboren potentieel ontwikkeld kunnen worden? Het waardenkompas waarover Ruth Cohn spreekt, kan zich alleen in een overzichtelijk cultureel kader doen gelden, hetgeen tegenwoordig in onze geglobaliseerde levensverhoudingen nog duidelijker is dan bijvoorbeeld dertig jaar geleden. De zin uit de toelichting op het tweede axioma is moeilijk te begrijpen: 'Aangezien de mens niets kan weten over absolute zijnswijzen, is het waardenkompas alleen met het oog op het gebied van het menselijk onvoorwaardelijke te begrijpen' (GG, 358)⁶. Het perkt de mogelijkheid om te kennen wat voor de mensheid per se

noodzakelijk is (het menselijk onvoorwaardelijke) dermate in, dat menselijkheid als criterium (kompas) in het grensgebied van het oordeelsvermogen niet eenduidig aan de dag treedt. Betekent dit dat het waardenkompas slechts bij heel duidelijke of krasse schendingen van de mensenrechten met absolute zekerheid werkt? Niet alleen het passieve gedrag van de reeds genoemde filosofie-professor, die zijn leer niet 'bekende' (professio = bekentenis), maar ook de voortschrijdende globalisering, gecombineerd met een voortschrijdende pluralisering van de waarden, doet bij mij de hoop op sensitiviteit voor universeel geldende waarden twijfelachtig worden.

Commentaar van Ruth Cohn

In 1996-'97 deed zich weer een gelegenheid voor om in samenwerking met Ruth Cohn TGI aan een breder publiek te presenteren. Samen met Andrea Dlugosch had ik de opdracht aangenomen om een schriftelijke lessenreeks te schrijven voor de FernUniversität Hagen. Ik had het geluk dat vele collega's het goed vonden dat ik stukken uit hun teksten citeerde, en dat Ruth Cohn zich bereid verklaarde ongeveer zestig manuscriptbladzijden door te lezen en van commentaar te voorzien. Zo ontstond een lessenreeks die geen enkele van de destijds kritische vragen over TGI oversloeg.

De commentaren, onderstrepingen, stimulerende suggesties van Ruth waren meestal zeer lovend, dankbaar, vakmatig instemmend. Hierna citeer ik zinnen uit het manuscript van toen die mijn uiteenzetting van nu samenvatten, alsmede het commentaar daarop van Ruth Cohn.

Context: over de religieuze achtergrond en ethiek van R. C.

Lessenreeks, p. 12: 'Deze religieuze vragen gaan verder dan strikt de ethiek en de ethische fundamenteën van TGI. R.C. verklaart dat haar overwegingen persoonlijke mededelingen zijn, en evenzo vat zij haar these van een organismisch waardenzintuig .... als haar persoonlijke hypothese op en niet als iets dat bij TGI hoort.'

Commentaar Cohn: 'en dat niet *noodzakelijkerwijze* bij het concept van TGI hoort'.

Lessenreeks, p. 12: 'met welke politieke, filosofische of religieuze overtuigingen en overwegingen mensen humane waarden voor zichzelf ontwikkelen, behoort niet tot het aandachtsgebied van TGI'.

Commentaar: 'ja, dat bedoelde ik zo-even'.

Context: houding in plaats van waarden

Lessenreeks, p. 40: Ik-aspect: houding van autonomie en respect

Commentaar Cohn: ... houding van autonomie en respect *voor de autonomie van de anderen*

Lessenreeks, p. 40, Wij-aspect: houding van aandacht en vertrouwen

Commentaar Cohn: '..... van aandacht en van *realistisch* vertrouwen'.

Context: Axioma's

Lessenreeks, p. 19, tweede axioma: 'De kern is gelegen in de prioriteit van deze vraag (uit het tweede axioma) en van het inzicht dat waarderende beslissingen nodig zijn'.

Commentaar Cohn: 'Heel juist. Dat vind ik altijd weer moeilijk. Dat zou een extra uiteenzetting waard zijn'.

Lessenreeks, p. 19: 'In het derde axioma zijn de elementen van de eenheid van tegenstellingen weer heel duidelijk .... met inbegrip van de religieuze vraag.

Commentaar Cohn: 'Dat klopt. Ik ben je heel dankbaar dat deze dingen noemt. – Ik geloof, Helmut, dat er nauwelijks toevoegingen of wijzigingen in de nieuwe GG-uitgaven gemaakt zijn (helaas).'

Context: Systeemtherapie

Lessenreeks, p.19: 'veel van wat daar als nieuwigheid wordt besproken, is bij Cohn reeds geschetst'.

Commentaar Cohn: *'Dat doet me plezier. Ik heb me altijd afgevraagd: dat is toch ook in TGI zo?'*

Wanneer Ruth Cohn bij het lezen van teksten vóór publicatie een persoonlijk gezichtspunt formuleerde, stond er in de kantlijn 'voor mij', in tegenstelling tot uitspraken die ze als inherent aan TGI beschouwde. Over deze laatste punten kon ze van een hardnekkige nauwkeurigheid zijn.

In haar laatste samenvattende beoordeling van de schriftelijke les van 19 januari 1997, dankt Ruth Cohn hartelijk voor het boek: het is grondig en duidelijk en biedt positieve inspiratie voor oude belangstellenden en voor nieuwelingen. Ze grenst TGI duidelijk af tegen persoonlijke wereldbeschouwingen en beschouwt haar geloof als iets extra's, dat met TGI verbonden kan worden maar niet per se moet. Ook al staat het doel vast – behoud en bevordering van het leven –, de verwerkelijking daarvan is alles behalve eenduidig. Iedere stap vereist waarderende beslissingen. Alleen de individuele persoon kan beslissingen en verantwoordelijkheid nemen voor zijn doen en laten. Als er alleen al een bepaalde verwachting bestaat voor de richting waarin een beslissing moet gaan, geeft dat een druk die in strijd zou zijn met het doel dat de 'eigen leider' uit vrije wil zelfstandig beslissingen neemt.

Voor het gebruik van het begrip 'waarden' vat ik samen:

als Ruth Cohn van waarden spreekt, dan is dat in het meervoud, waarmee het geheel van morele positieve doelen van een persoon wordt aangeduid (zie GG 467 e.v.). Daarmee komt het begrip zeer dicht bij het begrip houding.⁷

Ik neem aan dat de toepassing van het begrip waarden door Ruth Cohn in de oorspronkelijk Engels geschreven of ten minste Engels geschetste teksten het spraakgebruik van het Engels volgt.

Het doel van behoud en bevordering van leven wordt in elke situatie verschillend beoordeeld, afhankelijk van culturele achtergronden, van de eisen van de omgeving, afhankelijk van geestelijke, persoonsgebonden en materiële mogelijkheden en hulpbronnen. Zo kan er geen vaststaande canon van onbetwistbare waarden bestaan. In situaties van ethische conflicten staan geldende waarden tegenover elkaar en relativeren elkaar over en weer. De ethische eis geldt elke individuele persoon. Deze moet zich bewust worden van zijn ordening van waarden om zijn menselijk potentieel volledig te kunnen gebruiken. Met deze stand van 1997 is volgens mij de vraag naar de betekenis van de waarden in TGI voldoende verduidelijkt. De vraag in hoeverre de persoonlijke religiositeit van Ruth Cohn in TGI tot uitdrukking komt, is nog open. De correctie van de lesbrieftekst van Ruth Cohn, volgens welke deze dingen 'niet noodzakelijkerwijze' bij TGI horen, laat een basale dimensie van spiritualiteit in bepaalde gevallen toe.⁸ Deze vraag wordt hierna behandeld.

Zin en geloof

In een langere reeks gesprekken over de godsdienstfilosoof Martin Buber kwamen we ook op Ruth Cohns verhouding tot Martin Buber te spreken. Op 15 maart 1986 schreef zij mij: 'Ik geloof dat ik je gezegd heb, dat ik bij mijn weten en voor zover ik mij herinner niets van Buber gelezen had tot dat ik dit laatste boek aan het schrijven was, afgezien misschien van het kleine boekje dat meen ik 'I and Thou' ('Ich und Du') heet. Zulke dingen lijken onwaarschijnlijk en toch zijn ze waar'. 'Als je dus nog eens met mij over Buber wilt praten: ja, ik geloof dat er verbanden zijn.' Daarna ging zij in op mogelijke verbanden 'in een Duits-Joods milieu'.

Dit bezoek bracht ik Cohn in de zomer van 1986 samen met mijn vrouw. Ik zie mezelf nog zitten, alsof het net gebeurd is, op het balkon van haar kleine houten huisje, stampvol met boeken, en het grandioze panorama bewonderen tegenover ons, met de gletsjers van de Jungfrau en de Mönch. We hadden kruidenthee met plakken kaas en een zeer nuttig gesprek over de verdere schoolloopbaan van onze beide kinderen. Daarna spraken we lang over Martin Buber en Ruth Cohn.

Ik was en ben, hoewel ik mijzelf als agnosticus beschreef, een hartstochtelijk vriend van de filosofie van Buber en had de benadering van TGI steeds door deze bril gelezen en gemeend te begrijpen. De gelijkenis van Bubers begrippenpaar 'drang tot verbondenheid' en 'scheppingsdrang' met autonomie en interdependentie als eenheid van tegenstellingen is te sterk, te nabij zijn de daarop voortbouwende begrippen van ontmoeting en ontwikkeling, te diep is zijn beschrijving van de omvatting in selectieve authenticiteit, dan dat dit alles een toeval kon zijn – zo dacht ik. Ik kon het niet geloven toen Ruth op mijn vraag, wanneer en hoe zij de filosofie van Buber was tegengekomen, antwoordde: 'Voor mijn terugkeer uit Amerika helemaal niet.'

Na intensief doorvragen over het religieuze milieu van de familie Hirschfeld, ervan uitgaand dat misschien langs indirecte weg via de synagoge verbindingslijnen bestonden, las ik later in een lange brief dat de familie Hirschfeld niet in een joods-religieus milieu leefde, maar in een gesecculariseerd liberaal milieu, waar godsdienst slechts een traditionele rol speelde (wat ook in het christelijk-burgerlijke milieu vaak het geval was).

Destijds was het pantheïsme mij weliswaar als voorstelling op verstandelijk niveau bekend, maar de intensiteit, de existentiële betekenis en de emotionele instelling van het pantheïstische wereld- en zelfbeeld van Ruth kon ik eerst niet navoelen. Mijn eerste pogingen iets over dit thema op papier te zetten vielen dan ook schraal uit. Een levendiger bron boden de blok cursussen die ik als 'Religie voor niet-gelovigen' op een universiteit in de buurt aanbood en die steeds overtekend waren. De studenten en ook ik waren telkens weer verrast hoeveel herinneringen uit de jeugd bovenkwamen, hoeveel associaties bij het thema 'zin' zij uitwisselden en hoe vaak bleek dat ze persoonlijke, morele en transcenderende opvattingen hadden zonder zich daarvan bewust te zijn. Dat het spannend kon zijn zich hiermee bezig te houden werd ook rondverteld. Voorwaarde was echter dat ze er zeker van konden zijn dat mijn voorstellen niets met kerkelijke godsdienst van doen hadden. Bij Buber en Cohn stond dit buiten kijf. Bij vele jonge mensen bleek dat een met schuldgevoelens werkende moraliserende opvoeding afweer in dienst van het ik had nagelaten.

Ondanks mijn enthousiasme voor Martin Buber en Ruth Cohn had ik beiden nog niet volledig begrepen toen ik wel hun verwantschap zag, maar niet tegelijk ook hun verschillen. Het grootste verschil is dat Bubers voorstelling van God en Cohns voorstelling van de natuur spiegelbeeldig met elkaar overeenstemmen. Buber spreekt van de verborgen, maar niet onbekende God (Buber 1986, 48: deus absconditus sed non ignotus), Cohn beleeft in het universum en in de menselijke ontmoeting die niet verborgen maar toch onbekende scheppingskracht.

Daarmee wordt geenszins een naïeve verheerlijking van de natuur opgeroepen en ook geen versmelting: ik blijf bij deze beleving van de natuur een mens met al mijn zintuigen en cognitief-reflectieve vaardigheden. Meestal wordt ook creatief potentieel vrijgemaakt. Ruth Cohn schildert bijvoorbeeld haar vreugde bij het zingen en de schoonheid van de vogels. Deze zintuigelijke indrukken worden verdiept door haar cognitie, dat wil zeggen doordat ze kennis over vogels heeft en de intuïtie waarmee ze zich kan instellen op hun behoeften. De beleving van betekenis in het leven gaat uit van de indrukken van de zintuigen, die door cognitie en intuïtie gesublimeerd en geconcentreerd worden. Karakteristiek voor de beleving van Ruth Cohn is dus niet dweperig enthousiasme, maar acceptatie van de harde feiten van het leven en verantwoordelijkheid tegenover deze feiten. In de persoon ligt een mini-aandeel van de energie van het leven schenkende universum; zij neemt deze energie op en straalt ze uit.

Onderscheiden en beslissen

Zo heb ik in ieder geval de ecologische meditatie over de aardbol begrepen die zij ook in het internationale TGI-tijdschrift heeft weergegeven. In de inleiding op een meditatie in de groep zegt zij:

'Ik ben ik, als deel van het universum, en ik neem eraan deel. De stralen van het universum gaan door mij heen en geven mij de energie die bij het deel-zijn en deel-nemen hoort.' (Cohn 1988, 4). Ruth Cohn behoudt ook in de basale ervaring van het een-zijn met het universum het bewustzijn een afhankelijk en onafhankelijk ik te zijn dat actief verhoudingen opbouwt met het Jij, Wij en Het. Ze versmelt niet, maar de stralen van het universum gaan door haar heen.

Heel verwant klinkt een markant tekstfragment van de vroege Schleiermacher, geciteerd door Safranski, maar dit drukt een heel andere beleving en houding uit:

'Ik lig aan de boezem van de oneindige wereld: Ik ben op dit moment haar ziel, want ik voel al haar krachten en haar oneindige leven als mijn eigen leven, zij is op dit ogenblik mijn lijf.' (Safranski 2007, 142). Dit gevoel wijst op versmelting, op prijsgeven van het ik, op overgave in plaats van opgave.

Ruth Cohn beriep zich op de lijn van het pantheïstische denken die loopt van Spinoza via Goethe tot Einstein. Goethe raakte al in conflict met de officiële godsdienst naar aanleiding van zijn in Straatsburg niet aanvaarde dissertatie over de innerlijke vrijheid van godsdienst van de burgers. Ik heb de rebelse kant van Ruth Cohn niet zozeer als agressief, maar als sterk eigen-zinnig ervaren. 'Prometheus' (Goethe 1785), het gedicht dat Goethe lang ongepubliceerd bij zich hield en dat alleen tegen zijn bedoeling in werd uitgegeven, is de radicale afwijzing van de goden en van God en verkondigt de zelfverheffing van de mens tot een scheppend deel van het universum; een denken dat al bij Spinoza tot excommunicatie uit de joodse gemeenschap in Amsterdam leidde. Toch is de constructie van een lijn van geestverwantschap Spinoza - Goethe - Cohn vanwege hun al te grote mentaliteitsverschillen overtrokken (Safranski 2013, 287-303). De consequentie van haar waarlijk 'humanistische' kijk op de mens in het universum is voor Ruth Cohn gelegen in de verantwoordelijkheid van de mens voor het leven op aarde.

Echter in de monoloog van Prometheus, de stamvader van de mensheid, wordt ook het risico van zelfverheffing (hybris) duidelijk. Ik ben onder de indruk van de laatste strofe van dit spot- en smaadgedicht tegen de niet-efficiënte antieke godenwereld, die zich dan echter toespitst op de aanklacht tegen de *ene* god, wiens bestaan immers door die aanklacht wordt bevestigd.

De laatste strofe, die goed past bij de pedagogische hybris, luidt (late versie volgens Wikisource):

Hier sitz' ich, forme Menschen
Nach meinem Bilde,
Ein Geschlecht, das mir gleich sey,
Zu leiden, zu weinen,
Zu geniessen und zu freuen sich
Und dein nicht zu achten,
Wie ich!

Hier zit ik, vorm mensen
Naar mijn beeld,
Een geslacht gelijk aan mij,
Om te lijden, te wenen,
Om te genieten en zich te verheugen
En om niet te geven om jou,
Zoals ik!

Goethe, de godslasteraar. Zo werd Goethe mij op het gymnasium en zelfs tijdens mijn studie germanistiek niet getoond. Ik weet niet zeker of Ruth Cohn dit agressieve spoor van Goethe gevolgd heeft. Zij probeerde in haar oplossingen altijd oog te hebben voor de autonomie van de ander. Het was belangrijk voor haar om een als het ware biologische waarborg voor het morele te vinden: maar met haar hypothese van een waardenzintuig dat bij het organisme hoort, maakt ze haar eigen theorie kleiner dan nodig is.

In de eenheid van de tegenstelling van autonomie en interdependentie is deze ontwikkelingsgedachte al opgenomen. Wat Ruth Cohn nog niet kon weten is dat in het algemeen de cultureel bepaalde denkbeelden steunen op hersenstructuren die de communicatie mogelijk maken (bijvoorbeeld spiegelneuronen). Bij de huidige stand van

kennis is de hypothese van een organismisch waardenzintuig ofwel overbodig ofwel opgenomen in de theorie van de ontwikkeling van het kind.

Ruth Cohn worstelde in haar religieuze crisis in 1978 met haar moeite om afstand te doen van het beeld van God als persoon, en met het verlangen naar een aanspreekbaar jij, dat zoals in de dialoog volgens Buber de mens omvat. De *imitatio* (nabootsing) van de verhouding mens – God ligt volgens Buber in de ontmoeting, waarin de werkelijkheid van een tussendimensie ontstaat.

En daar Ruth Cohn merkte dat deze voorstelling van een persoonlijke God haar goed deed, liet ze beide naast elkaar bestaan: de pantheïstische zienswijze en de zienswijze van een God vanuit de joods-christelijke traditie. Ongetwijfeld had TGI niet kunnen ontstaan zonder de beweeglijke en filosofische zoektocht van Ruth Cohn. TGI was echter, zoals met alle succesvolle scheppingen van de mens, op een dag onafhankelijk van zijn schepper.

Wat Ruth Cohn met TGI van plan was, heeft ze duidelijk en eenduidig nagelaten. Waarom zou zij, die zelf twee verschillende religieuze richtingen in zich kon verenigen, en vaak uitdrukkelijk verklaard heeft dat haar systeem met en zonder religieuze achtergrond ook als een 'zuivere ethiek' gefundeerd kan worden, die met al haar vezels opkwam voor de autonomie van alle mensen, waarom zou deze vrouw op de een of andere vreemde manier voor haar systeem een bepaalde religieuze of levensbeschouwelijke richting aanbevelen of daarop aandringen?

Een discussie over de verhouding van TGI tot Ruth Cohn is overbodig. Ze beleefde haar eigen keuzes zoals ieder van ons en ze accepteerde een ieder die in verantwoordelijkheid leefde. Echter bij sommige liefhebbers van bepaalde thema's en bepaalde geïnduceerde affecten binnen TGI schemert, ondanks tegengestelde bezweringen, de overtuiging door dat TGI pas 'echte TGI' is, als het om deze bepaalde thema's en bepaalde gevoelsinhouden gaat. Wij weten echter dat de kansen op 'goede TGI' toenemen wanneer de taakstelling, de behoefte van de deelnemers, de kwaliteit van de ontmoeting en de schepping van een gezamenlijk beeld van de Globe op elkaar zijn afgestemd.

Godsdienstvrijheid is dus soms vrijheid voor godsdienst en soms vrijheid van godsdienst. Ik hoop dat ik met de voorgaande informatie voldoende heb kunnen verduidelijken dat TGI met en zonder spirituele elementen gelijkwaardig is.

Toch wil ik mijn uitingen van vroeger verbeteren omdat ze verkeerd begrepen werden: vragen over godsdienst, zo ongeveer schreef ik, moeten in TGI-cursussen alleen een rol spelen als ze ofwel aangekondigd zijn in het thema, ofwel uit de interactie voortkomen – zoals ook alle andere belangrijke thema's van het leven. Ik voeg daar nu aan toe: vragen over godsdienst en religiositeit zijn zo belangrijk, dat ze zonder de geur van wierook of wierookstaafjes aangeboden zouden moeten worden aan iedere persoon, onverschillig of zij zich agnosticus, pantheïst, christen of moslim, hindoe of boeddhist voelt – als wij het niet doen, wie zou het dan moeten doen?

Literatuur

Buber, Martin	<i>Reden über Erziehung</i> . Heidelberg 1986
Cohn, Ruth C.	Das innere Jenseits. In: <i>Von der Psychoanalyse zur Themenzentrierten Interaktion</i> , Stuttgart 1975, 224-232
Cohn, Ruth C.	Wir sind Teil des Universums und nehmen Anteil: der Globe. In: <i>Themenzentrierte Interaktion</i> 1/1988, 3-6
Cohn, Ruth C.	Verantworte dein Tun und dein Lassen – persönlich und gesellschaftlich. In: <i>Themenzentrierte Interaktion</i> 2/1994, 85-87. Opnieuw verschenen in Kanitz/Lotz/Menzel/Stollberg/Zitterbarth, <i>Elemente der Themenzentrierten Interaktion (TZI)</i> , Göttingen 2015, 29-33
Farau, Alfred, Cohn, Ruth C.	<i>Gelebte Geschichte der Psychotherapie. Zwei Perspektiven</i> . Stuttgart 1984
Goethe, Johann Wolfgang	<i>Prometheus</i> (Bedecke deinen Himmel, Zeus .....) 1785

Kroeger, Matthias	Ruth Cohns Globe-Verständnis und unsere Aufgaben. In: <i>Themenzentrierte Interaktion</i> , 1/2013, 62-78
Kuebel, Mary Anne (Ed.)	<i>Living Learning. A Reader in Theme-Centered-Interaction</i> . Delhi 2002
Reiser, Helmut	<i>Identität und religiöse Einstellung. Grundlagen eines schülerorientierten Religionsunterrichts</i> . Hamburg 1972
Röhling, Jens G.	Es geht nicht um Werte, sondern um Wertschätzung. In: <i>Themenzentrierte Interaktion</i> , 1/2002, 119-139
Safranski, Rüdiger	<i>Romantik. Eine deutsche Affäre</i> . München 2007
Safranski, Rüdiger	<i>Goethe. Kunstwerk des Lebens</i> . München 2013
Schiffer, Walter	Ehrfurcht gebührt allem Lebendigen: Ruth C. Cohn und Albert Schweitzer. In: <i>Themenzentrierte Interaktion</i> , 1/2012, 36-45. Vertaling in <i>Tijdschrift voor Themagecentreerde Interactie</i> , nr. 27, 2012
Schiffer, Walter	'Goethe wurde mein Lehrer' (Ruth Cohn). In: <i>Themenzentrierte Interaktion</i> , 2/2014, 48-58.
Schmid, Wilhelm	<i>Gelassenheit. Was wir gewinnen wenn wir älter werden</i> . Berlin 2014 Vertaling: <i>Gelatenheid</i> , Amsterdam 2015
Themenzentrierte Interaktion	Schwerpunktthema, 2/2005 <i>TZI und Spiritualität</i> mit Beiträgen von Hermann Kügler, Uwe Fasshauer, Dietrich und Elfi Stollberg
Themenzentrierte Interaktion	Schwerpunktthema, 2/2014. <i>Mehr Haltung?!</i> Mit Beiträgen von Birgit Menzel, Jens Röhling, Eike Rubner, Gerhard Härle, Nina Gbur
Zitterbarth, Walter	<i>TZI und Philosophie</i> . In: Schneider-Landolf/Spielmann/Zitterbarth, <i>Handbuch Themenzentrierte Interaktion (TZI)</i> . Göttingen 2009, 48-53

¹ Noot van de vertaler: dit artikel bestond oorspronkelijk uit twee delen. Het eerste deel is verschenen in het internationale tijdschrift *Themenzentrierte Interaktion/TZI*, Theme-centered Interaction/TCI, 2/2016, Psychosozial Verlag. Het tweede deel is in het eerste nummer van 2017 van hetzelfde tijdschrift verschenen bij uitgeverij Vandenhoeck & Ruprecht. Omdat het eerste deel in het tweede werd samengevat en ik het als een geheel wilde presenteren, zijn de twee met kleine redactionele wijzigingen samengevoegd.

² Van 1983 tot 1998 had ik, buiten de cursussen die ik bij Ruth Cohn volgde, sporadisch nauwere contacten met haar: soms ging het over verdere ontwikkeling van TGI en over verenigings- en opleidingsstructuren, maar meestal over publicaties over TGI. Daaruit ontstond een persoonlijke relatie. De briefwisseling heb ik ter beschikking gesteld aan het Ruth Cohn-archief in wording.

³ Dit boek, *Gelebte Geschichte der Psychotherapie. Zwei Perspektiven* is tweedehands te krijgen onder Farau/Cohn, en Cohn/Farau, afhankelijk van het jaar van verschijnen. Ik citeer uit Farau/Cohn 1984, in de tekst met de verwijzing GG.

⁴ Een van de duidelijkste documenten over de hiërarchie van waarden volgens Ruth Cohn is haar antwoord op het voorstel van Günter Hoppe om een derde postulaat te formuleren op de hiervoor geëigende plaats in het systeem: 'Verantwoord je doen en je laten, persoonlijk en maatschappelijk'. Dit is een voorstel voor een formulering van Ruth Cohn uit 1994, die echter een 3^e postulaat overbodig vond.

⁵ Nicolai Hartmann schreef in 1935 zijn tweede veel geprezen hoofdwerk, 'Ethiek'. In 1950 kreeg hij kritiek op zijn coulante houding tegenover de nationaalsocialistische dictatuur.

⁶ Vanuit transcultureel oogpunt blijft het precies aan de kritische randen niet vast te stellen wat voor de mens het meest onmisbaar is. Als we als actueel voorbeeld de positie van de vrouw in een egalitaire en in een naar geslacht geordende samenleving bekijken, wordt duidelijk dat de uitspraak van R. Cohn precies en treffend is, maar de bruikbaarheid van een waardenkompas uitholt.

⁷ Zie het themanummer van *Themenzentrierte Interaktion*, 2/2014: *Mehr Haltung?!*

⁸ Zeer persoonlijk is de bijdrage van Ruth Cohn: 'Das innere Jenseits', die ze in 1972 in het Engels heeft geschreven en die in 1975 in het Duits verscheen. Zie Cohn 1972/75. De Nederlandse vertaling 'Het hogere innerlijk' is verschenen in het *Tijdschrift voor Themagecentreerde Interactie*, nr. 23, juli 2010 (toevoeging van de vertaler).